

Bűnbeesés után

Széljegyzetek a magyar közkönyvtárügy 50 évére

Papp István

Kedves Elvtársak és Elvtársnők, Kartásnők és Kartársak, Kolleginák és Kollégák, Barátnéim és Barátaim, tisztelt Uraim és Hölgyeim! Íme, megszólításokban a magyar közkönyvtárügy legutóbbi ötven éve. A megszólítás változott, az arcok ugyanazok maradtak; sokan közülük azonban már csak a sírkeresztekről és fényképekről, vagy a gyorsan oxidálódó, facsiszolatot papírlapokon tünező, nyomtatott szövegekből pillantanak vissza ránk.

A pálya széléről

Most, amikor megpróbálok sine ira et studio, azaz elfogulatlanul szólni a magyar könyvtárügy futballpályáján lezajlott és most is zajló ötvenéves meccsről, azt veszem észre, hogy nem tudom megkülönböztetni a csapatokat. Mindenki ugyanabban a csapatban játszott volna? Vagy mindenki egyszerre

volt tagja mindkét, vagy akár több csapatnak is? Mely célokért, kivel és ki ellen küzdöttek a csapatok? Melyik kapura rúgták a gólokat? Ha a pályáról 1999. augusztus 31-én felkerültem is a tribünre, vagy inkább csak a pályát övező futópálya mentén húzódo vaskorlát külső oldalára könyökölhettem, ahonnan ugyan nehezebb áttekinteni a pályán történeteket, de jobban hallani a játékosok lihegését, nem állíthatom, hogy kiegyensúlyozottabb képem kerekedett volna. Ezért elnézésüket kérem, ha a mondandómmal valakit is – akaratlanul – megbántanék.

Elvi szem pont

Az igaz ugyan, hogy alkalmazottként csak 1955. július 18-án kerültem kapcsolatba a könyvtárüggyel, amikor hétfőn beálltam a zalaszentgróti Járási

Könyvtár vezetőjének. Lehet, hogy a kinevezésem a július 15-ei dátum szerepel, de számomra az az öt kilométeres séta marad felejthetetlen, amelyet a zalaegerszegi Megyei Könyvtár igazgatójával, *Fülöp Istvánnal* tettünk meg a türjei állomástól a vasúti sínek mellett vezető gyalogúton Zalaszentgrótig, július 18-a meleg nyári napján. No, de 1949 elején rúgtak ki a zalaegerszegi gimnáziumból, s egyben zártak ki az ország valamennyi középiskolájából, akkor, amikor megnyílt a Körzeti Könyvtár a Kossuth Lajos és a Petőfi Sándor utca sarkán, egy ügyvéd tekintélyes házában. Az ügyvéd, gondolom, keresett magának, vagy kerestek neki más szállást, de kétséges, hogy ő maga könyvtárnak szánta volna polgári otthonát. Adásvételi szerződésről, pénztárhoz való járulásról nem hallottam. Alighanem az ország más részein is hasonlóképpen teremtdődött meg közkönyvtáraink jó részének épületalapja.

Én ezzel, persze, nem sokat törődtem. Egy magántanulónak bizony igyekeznie kell, ha mégis ambicionálja a középiskola elvégzését, ezért aztán a Körzeti Könyvtár gyakori látogatója lettem. Elsősorban a népi írók műveivel ismerkedtem meg a Körzeti Könyvtár vezetője, valamilyen Erzsi vagy Ilonka (csinos, szőke lány volt, később a pápai könyvtárba került) és *Németh Laci* (ő lett a Megyei Könyvtár igazgatója 1956 után) jóvoltából. Ezért tartom úgy, hogy személyesen is végigéltem ezt a bizonyos ötven közkönyvtári évet.

Azt már korábban is sejtettem, hogy a könyveknek itt valamiféle szerepük lesz, mert már 1949 előtt is felbukkantak nagy könyvkupacok annak a háznak a lépcsőházában, amelyet egy ideig közösen használt apám cukrászdája a földszinten, s a Magyar Kommunista Párt az első emeleten. A társbérlet utóbb megszűnt a Magyar Dolgozók Pártja javára, s a cukrászdával együtt a könyvkupacok is eltűntek. Hősiességem és könyvszeretetem nem terjedt addig, hogy akár egy kötetet is elemeltem volna belőlük. Mindenesetre később Zalaszentgróton a kastélyban, – ahol gyógypedagógiai intézet működött –,

nem volt nyoma sem a Batthyány-könyvtárnak. Lehet, hogy ennek a köteteit kereste a Megyei Könyvtár igazgatója az ötvenes évek első felében, amikor a Könyvelosztó által felajánlott valamennyi könyv katalóguscéduláját lepecsételtette titkárnőjével: igénylem, igénylem, s ezt is igénylem.

Nem mind arany, ami statisztika

Persze, érkeztek könyvek a Népkönyvtári Központtól is. Nem ósdi salabakterek, hanem az aktuális olvasói igényeknek megfelelő kiadványok. A *minden kocától*on kezdve a *Rézsűs területek művelésén* át az *Új barázdát szánt az ekéig*. Csak úgy kapkodták az olvasók őket. De még a politikai brosrúkat is. Akkor raktuk le a magyar könyvtári statisztika alapjait. (A statisztikáról még annyit, hogy *Egyed Géza* népkönyvtáros, az alig 250 lelket számláló Bókaházáról negyedévenként 3000-4000 kötetes forgalmat jelentett. Bolond lettem volna ellenőrizni, inkább kifizettem a 180 forintos tiszteletdíját, hiszen a Járási Könyvtár teljesítménye is ettől függött.)

Egy tál lencse

Ezeket a könyveket aztán elláttuk tulajdonbélyegzővel, leltári számmal, bevezettük az egyedi és a csoportos leltárkönyvbe. Csak úgy égett a kezünk alatt a munka. Ám, hál' istennek nem fogyott el, mert utána valamennyit átletlároztuk, amikor a Körzeti Könyvtár tulajdonából átkerültek a Járási Könyvtárba, majd a községi könyvtárak tulajdonába. Megettük az egy tál lencsét (ugyan kolbász nélkül, mert a tanácsosítás messze nem hozott annyit a könyvtárak konyhájára, mint azt *Szekeres Pali* bácsi, a derék, öreg kommunista a minisztériumban gondolta), de az atyai örökség nem reánk szállt. Aztán sziszifuszi erőfeszítéssel (ugyebár tetszik ismerni a kö-

görgető görögöt? Cox György: Görög regék. Ford. Komáromy Lajos. 5. kiad. Bp. 1942, Franklin ny. 439, 5 p.; nekünk még a tisztelendő bácsi olvasta fel belőle Perszeusz történetét egy lyukasórán) építettek fel akadályt nem ismerő kollégák némely helyen az országban kiskörzeteket, szervezték meg a központosított ellátást egy-egy járásban vagy kisebb területen, később némely felvilágosult város körül, de kevésnek a falai bírták az idők viszontagságait. (Pedig nem kevés könyvtárosvért keverték a malterbe.) Ezért jóval később, a Nemzeti Kulturális Alap könyvtári kollégiuma kötelezve érezte magát, hogy legalább morzsákat juttasson az örökségből a már működő és a megalakítandó ellátási rendszereknek.

La Fontaine és mások a módszertanról

Igen, a kistelepülések központosított ellátási rendszerében megvalósuló könyvtári szolgáltatnak mécsesét a módszertanos kollégák ápolták, hogy manapság már egyre több helyen meleget is adjon. Hogy mi és ki is az a módszertanos? Innen nézve all round szakember, onnan nézve semmihez nem értő, linkóci dumafranci. Eminnen nézve, önfeláldozó hittérítő, amonnan soha fülön nem csíphető lógós. Fentről a kultúrpolitika ancillája, lentől a tehetetlenek kijáró embere. Srégvizavi a társadalmi berendezkedés kritikusa, másként gondolkodó, de még nem marginális, fehér asztalnál a potentátokkal szót értő mi-kutyánk-kölyke. A nézőpontokat fölösleges tovább sorolnom, mindannyian ismerjük őket. Magam is módszertanos voltam évekig, sőt életem derekán egy módszertannal foglalkozó intézetet is vezettem. (Ezért ismerem a KMK rövidítés mindkét feloldását.) Egyébként a módszertanos terminus csak a Lajtától keletre eső országokban ismeretes és használatos.

Ámbár, és még egyszer ámbár. A kezembe került egy angol versike, amely arra enged következtetni, hogy Albion csodált könyvtárügyében is léteznie kellett ennek a munkakörnek, bár a brit könyvtártörténet-írók sikeresen tüntették el még a nyomát is. A freudi Verdrängung – elfojtás – tipikus esete. Hadd idézzem e költeményt először angolul, majd megközelítő fordításban:

No teacher I of boys or smaller fry, / No teacher I of teachers, no, not I. / Mine was the distant aim, the longer reach, / To teach men how to teach men how to teach./

Se kislányokat, se kisfiúkat, én / tanítókat se vágyom már tanítani. / A küldetésem célja megtanítani / tanítókat tanítókat tanítani.

Ha ezzel nem jellemeztük volna kielégítően a munkakört, forduljunk az ellenkező irányba. A franciás műveltségű *Stefan Gruia*, az azóta megszűnt bukaresti könyvtári folyóirat főszerkesztője, a nemzetközi munkásmozgalomba a két világháború közt bekapcsolódó nagyváradi *Gruja Pista* (aki szebben beszélt magyarul, mint sokat közlünk) alighanem egy La Fontaine mesére utalt, amikor a két legyet idézte, akik így szóltak egymáshoz a lejtőre felérkezve: „Mennyit dolgoztunk, míg felhúztuk ezt a megakott szekeret a dombra. De belefáradtunk a lovak fülének csipkedésébe!”

De valószínűleg *Sallai Pista* bácsi hasonlata jár legközelebb az igazsághoz, amikor a módszertanost ahhoz az úszómesterhez hasonlította, aki a trambulin szélén egy botra kötött kötél végén kapálódzó szerencsétlennek magyarázza, hogyan kell úszni, s amikor véletlenül beleesik a vízbe, megfullad.

Szerződés az ördöggel

Tehát, én is módszertanos voltam. Egyébként ők érezték legközvetlenebbül bőrükön annak az ördögi szerződésnek előnyeit-hátrányait, amit a könyvtáros szakma a politikai hatalom birtokosaival kö-

tött. Az aufklérista, népboldogító-népmegváltó, a társadalmat modernizálni, a világ élvonalától elválasztó szakadékot betömni vágyó könyvtáros társaság meggyőződésből, hitből, cselből, megalkuvásból paktumot kötött a hatalommal: ha tényleg kapunk töletek pénzt arra, hogy megcsinálhassuk a modern magyar könyvtárügyet, akkor szolgálni fogunk benneteket. Kerek zárójelben pedig azt gondolták, hogy a polcok között aztán már az olvasón múlik, hogy melyik könyvet veszi kézbe tudata formálására. Ez a magva a szabadpolcért folytatott harcnak. A másik fél zárójele: alapvetően a könyvkiadás határozza meg, hogy az olvasó mit vehet le a polcról. T és T és még egyszer T. Könyvtárosi szögletes zárójel: ha az olvasó csupa második kategóriás T-t vesz le, az már majdnem olyan, mintha a harmadik T-t olvasná.

A paktum alapján a könyvtáros egy viszonylag tisztességes, európai mércével mérhető közkönyvtári rendszert hozott létre. Más kérdés, hogy a benne lévő tartalom mennyire felelt meg a tényleges szükségleteknek. Ez valóban a könyvkiadás függvénye volt. Az Új Könyvek szerkesztőségétől mindkét fél, a könyvtárak és a felsőbbség is mást és mást várt el. A szerkesztőség virágnyelvét nagyon is jól értették a könyvtárosok. Néha ugyan a főszerkesztő fejére csaptak felülről, de ez hozzátartozott az itt-apiroshoz. A könyvek aztán lassan kicserélődtek a könyvtárakban, ám a szervezet és az anyagi alapok megmaradtak. A könyvtárosok is. A nagy könyvkivonási kampányokat felfoghatjuk a könyvtárosok lelkiismeretvizsgálatának, bűnbánatának nem is annyira amiatt, hogy fölöslegesen költöttek el annyi pénzt, hanem inkább amiatt, hogy mit vásároltak érte. Végző soron, feloldozást nyertek, mert csak szaporodtak a könyvtárak, gazdagodott az állomány, s a könyvtárak társadalmi presztíze is nőtt. Csak ne kellene az olvasók számát összehasonlítani azokéval az országokéval, amelyekről egyébként a példát vesszük.

A paktummal a hatalom is jól járt. Olcsón sikerült egy viszonylag hatásos kozmetikumot beszereznie arca kikészítéséhez. A hozott anyagból – vagy inkább lopott holmiból? – olcsón lehetett könyveket kiadni, olcsón lehetett munkaerőt venni, s alig került valamibe egy-egy lakást, bolthelyiséget, kocsmát könyvtárrá átalakítani. Ezzel még hencegni is lehetett, bel- és külföldön egyaránt. (Magam is egy beszálló vendéglő, a szentgróti Korona két szobácskájában kezdtem a könyvtároskodást.) De még azal is, hogy ezredik, kétezredik, háromezredik népkönyvtár, viharos gyorsaság, nincs település könyvtár nélkül, fellendült az olvasási kedv. Amikor az elohadt kissé, akkor Olvasó Néperért mozgalmat hirdettünk, ami ismét alig került valamibe.

A közkönyvtárügy nem vitt el sok pénzt, kacagott markába az ördög, a könyvtárosok pedig még azt is megígérték neki, hogy „egyenirányúsítják” az olvasók agysejtjeit. Az ördög meg, amilyen buta volt, el is hitte. Vagy nem hitte, csak úgy tett, mintha elhinné? A papír gyulladási hőfokából mindenki más-más következtetéseket vonhatott le.

Kit szeret legjobban az ördög?

Isten tudja, kik voltak kedvesebbek az ördögnek, amikor a tudatformálást tűzte ki célul. A könyvtárosok-e, a népművelők-e? Mi határozottan úgy éreztük, hogy a népművelők, s ez az érzésünk máig is megmaradt. Úgy látszik, hogy a hatalom ördöge egyre jobban bízik a közvetlen és csoportos tudatformálási módszerekben, mint a szerző és az olvasó párbeszédében. Az ember kénytelen erre a következtetésre jutni, ha az egyikre és a másikra fordított pénzüsségeket, társadalmi megbecsülést hasonlítja össze. Persze, nem szabad azt hinnünk, hogy csak mi, szegény magyar könyvtárosok kényszerültünk a kapcsolatszervezés, a PR, a propagandamunka terén versenyfutásra előnyösebb startpozícióban lévő versenytársainkkal. Ez történik szerte

a világban, tőlünk nyugatra is. S ott is érezhető az a nyomás, amely az intézményi integráció, a komplex felé szorítja a könyvtárakat. Őszintén szólva, annak idején magam is nagyon rühelltem ezt a tendenciát, mostanában azonban, mintha másként vélekednék róla. Azon kapom magam, hogy esélyes kollégáimat magam próbálom rábeszélni egy-egy ilyen közös vállalkozás vezetésének az elvállalására. Nem betonozhatjuk be magunkat a vesztes pozíciójába. S talán kevesebb a vesztenivalónk is. A cédulakatalógusainkat már nem sokáig kell védelmeznünk, a kölcsönzési adminisztráció sem igényel felsőfokú végzettséget, s előtérbe kerül a könyvtárosi hivatás tényleges értelme: a források ismerete és az olvasók ismerete, s e két tényező egymásra találását előmozdító ismeretek és eljárások.

A múltban azonban mégis csak rosszulest, hogy az iskolarendszerbe törekvő könyvtárosképző szaktanfolyamok vállán vonult be a népművelés is a tanítóképző főiskolákra, s a klubkönyvtárakat egyértelműen a művelődési otthonok intézményrendszerébe sorolták be, még ha gyakorlatilag csak a könyvtári szolgálat működött is bennük. S ez még a jobbik eset volt, mert számos olyan példáról tudunk, ahol egyszerűen lehervadt a könyvtár a klubról. Arról aztán nem is beszélek, milyen volt a viszony a klubkönyvtárvezető és könyvtárosa között a munka és az anyagi megbecsülés terén.

Az ember azon vette észre magát, hogy kitalált valamit a könyvtárak előnyére, s másnap már amazok éltek vele. *Futala Tibor* barátunk ezt az „Öcsikének kejjj!”-szindrómának nevezte. Ugyanis gyerekkorában, ha kezébe vett egy játékszert, vagy készített magának valamit, öccse meglátván, hangosan felkiáltott: – Öcsikének kejjj! A szülők persze, az ordítást és verekedést megelőzendő, a nagyobbik testvértől várták el a belátást: – Add oda neki! A nagyobbiktól, aki maga is kicsi volt. Így történt ez, amikor valamelyik országos könyvtári konferencia előtt Futalával közösen kitaláltuk, hogy a könyvtár voltaképpen a társadalom alapintézménye, másnap

a művelődési otthon is azzá lett. Amikor elkészültek a szakmai irányelvek, azon vettük észre magunkat, hogy a népművelőknek még szakmaibb, még „irányelvebbjeik” lettek. Ha van könyvtári törvény, legyen népművelési törvény is. (Ami szerintem lényegi ellentmondást hordoz.) De minek folytatni? Lehetséges, ha a könyvtáros a politikus fejével gondolkodnék, talán maga is a népművelésnek adna elsőbbséget. A tizenéveseket még csak be lehet csábítani a Petőfi Csarnokba, de a könyvtárba már nehezebben.

Elveszett tulipános ládák

Ennek ellenére – oly sok rút viszály közben és után –, a felülről, voluntarista módon létrehívott könyvtári szervezet kezdte kiánsni alapjait, felhúzni falait. E nélkül ugyanarra a sorsra jutott volna, mint az elmúlt két század oly sok könyvtári kezdeménye. Ezért nem követte a süllyesztőbe a Népkönyvtári Központ vándorládája (amelyen oly sokszor borogattunk a szentgróti Járási Könyvtár letéti raktárában) a Magyar Királyi Földművelődésügyi Minisztérium ugyan sokkal szebb, de utánpótlás nélkül maradt tulipános könyvtárládáját. (Én még láttam egyet a budaörsi Községi Könyvtárban, de már bor nélkül). Bár lehetséges, hogy az a sok könyvtári kezdemény, amely a magyar könyvtárügy első 150 évét jelenti, mind szükséges volt ahhoz, hogy valamelyest alkalmas legyen a talaj a mag befogadására. Be sokszor feledkeztünk el arról, s talán éppen ma is, hogy a magyar közkönyvtárügy nem 1949-ben kezdődött! Hanem jóval korábban. Itt-ott látjuk még a múlt maradványait, néha meglepődünk a fennmaradt állománytöredékek láttán, s hitetlenkedve olvassuk szorgos helytörténészek tanulmányait kaszinókról, egyletekről, olvasókörokról. Mindezek többsége elpusztult. Elpusztították. Elpusztítottuk? Ezért alakulhatott ki az a közkeletű nézet, hogy a magyar közkönyvtárügy indulási évé-

nek 1949-et tekintjük. (Én mindenesetre Tolsztoj gróf Háború és békéjét a zalaegerszegi ipartestület könyvtárából kölcsönöztem ki 1948-ban. A könyvtáros a helyi kádármester volt.) Az indulás az idők kútjába vész, szinte lehetetlen egy dátumhoz kötni. Mélyre ásson az, aki ezt keresi. 1949 egy nagyon is ambivalens dátum a magyar könyvtártörténetben.

Honnan hová?

A pusztítás mellett tehát megindult az építkezés is. Történelmi stopperrel mérve meglehetősen gyorsasággal. Nézzük akár az állományokat, az épületeket, a személyzetet, a szakmai ismereteket, a berendezést, a felszerelést. Hadd érzékeltessem ezt a fejlődési ívet néhány személyes tapasztalattal. A szakdolgozatom készítésekor sajátítottam el a gépírás alapjait. Szentgróton a kultúrtól kölcsönként írógépen másoltam a katalóguscédulákat. A könyvtárosképző szaktanfolyamon kötelező tantárgy lett a gépírás. A stencilt és az ormigot elektromos írógépek, majd más cédulasszorosító eljárások szorították ki. Utolsó aktív éveimben már szövegszerkesztővel nyomtam a szöveget, s azon voltam, szüntessük meg a cédulagyártást.

Zalaszentgróton egy lemezvillás, de lehet, hogy teleszkópos 125-ös Csepel állt rendelkezésemre. Igaz, hogy egyszer sem sikerült beindítanom, ezért járműként a kezem alatt úgy funkcionált, hogy egyszer végigtoltam a zalaegerszegi főutcán, be a Megyei Könyvtárba. Aztán elővettem jó öreg kerékpáromat, s azzal jártam be a Zala völgyét északra és délre. A szél azonban, sajnos, mindig szemből fúj. Aztán megjelentek a művelődési autók (hej, zöld színű Moszkvicsok, be szépek, fényesek voltak!), furgonok és személygépkocsik. Öröm volt lenni módszertanosnak, hát még könyvtárigazgatónak. Bár a tanácsi apparátus alkalmanként még őalóluk is einstandolta az autót. Bibliobusz! Először régi, általalakított járgányok, majd egy-két új. Aztán eltűn-

tek a könyvtári térképről, de még nem lefutott a játszma. Most már azt látom, hogy helyel-közzel a könyvtáros saját kocsiját használja a szolgálathoz. (Persze valószínű, hogy nem a saját fizetéséből, hanem a család jövedelméből vásárolta, de mindenesetre a használatért a fenntartó fizet. Remélhetőleg.)

Számítógép. Olvastunk róla. Aztán már láttunk is egyet-kettőt. Peremlyukkártya, fénylyukkártya, gépi lyukkártya. Komondorok. PC-szerűségek. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1986–1990-re szóló ötéves tervébe nagy merészen beírtam, hogy a központ számára két, a hálózat számára egy, azaz egy PC-t szerezzünk be. Összesen hármat. Öt év alatt. Aztán, amikor a Központi Könyvtár új épületének számítástechnikai programját állítottuk össze 1996-ban, azt mondtuk, hogy csak itt 1500 terminálra lesz szükség. Attól tartok, ismét alábecsültük a szükségletet és lehetőségeinket.

Képzés. A legendák ködébe vesző hónapos, öthónapos iskolák. Sas-hegy, Szentendre. Könyvtártudományi tanszék az ELTE-n. Tanszék a budapesti Tanárképző Főiskolán. Hiányzó középfokú képzés. Könyvtáros-gimnázium. Könyvtárosképző szaktanfolyamok. Főiskolai képzés. Asszisztensek. Ma ott tartunk, hogy aggasztóan sok helyen folyik a könyvtárosok oktatása, s a szétforgácsoltág miatt egyre kisebb a valódi kutató-képző műhelyek kialakulásának az esélye. Azt mondják az okosok, hogy esetünkben legalább 20-30 fős tanszemélyzet jelenti a kritikus tömeget.

Az emberi tényező

A szakmává válás folyamata valóban az egyetemi és főiskolai tanszékek megjelenésével kezdődött el. Magam *Léczes Karcsinak* és *Bauer Jósának* köszönhetem, hogy megkezdhettem 1951-ben egyetemi tanulmányaimat, mert nem nagyon firtatták a felvételin, hol is működött az a górszentmártoni

gimnázium, ahová jártam. Az egyetemi viszontagságok után, amelyeket egy szigorú dékáni megrovással sikerült megúsznom, kerültem Zalaszentgrótra, amely – mint ismeretes –, egyike a világ köldökeinek. Ugyanis 1955. július 18-án nemcsak munkahelyemet foglaltam el, hanem megláttam azt a leányzót is, aki később a feleségem lett.

Ott maradtam, s élvezni kezdtem azt az akolmeleget, amely akkoriban jellemezte a hazai közkönyvtári világot. *Urbán Laci* Sárvárról látogatta meg a két ifjú kollégát. A pályát együtt kezdtük *Németh Mariával*, *Csögleinével*, aki később utódom lett, s kétszer is egyre jobb elhelyezési körülmények közé költöztette a könyvtárat. Laci baráti jobbát nyújtotta, amit azóta is jelképesnek érzek: befogadott egy szakmai közösség. Ezt az otthonosságot, barátságot éreztem végig a pályámon (eltekinthet talán pályafutásomnak a 80-as évek első felében tett kacskaringójától). Össze lehetett kacsintani, a szavak mögött megértettük a gondolatot is, s ellenforradalom helyett lehetett mondani osét is, meg asét is.

Vérátömlesztések

A pályatársak közötti összhang és összefogás nagy erőt adott, amelyet tovább növelt két várátömlesztés 1949-ben és 1956 után. Ami amonnan nézve, természetesen vérvesztés volt. Olyan személyiségek kerültek a könyvtárak viszonylag biztonságos állványai közé, akik általános és szakmai műveltségükkel, morális tartásukkal, emberségükkel mércét állítottak, példát mutattak, tanítottak, s nem utolsósorban dolgoztak. Nélkülük aligha jött volna létre az, amit ma könyvtárügynek nevezünk, vagy ha mégis, erősen másképpen festene. Nem tudok szabadulni azonban attól a gondolattól, hogy nagyjából ugyanaz történt mutatis mutandis, mint amikor másoktól elvett lakásokban, boltokban rendeztünk be könyvtárakat: eredeti pályájukról letérített, másutt nagyobb teljesítményt, több társadalmi hasznot

hozó tevékenységet kifejtetni képes embereket üztek könyvtárakba. A mi javunkra, de kiknek a kárára? Sebestyén és Sallai vajon nem szívesebben választotta volna-e a politikusi, köztisztviselői pályát egy új Magyarországon? (Ne feledjük, egyikük sem lehetett első ember az általa vezetett intézményben. Gyanúsak voltak. Sallai esetében jómagam is bűnös vagyok, s csak szerény mértékben vigasztal a tudat, hogy tisztelettel és hálával, szabad kezett adtam neki.) *Csapody Csabára* történészként vagy könyvtárosként volt nagyobb szüksége a magyar tudománynak? *Féja Géznak* vajon nem írnia kellett volna katalogizálás helyett? *Bibó István*? *Weöres Sándor*? *Kosáry Domokos*? Könyvtárosok? Nem volt értelmetlen pazarlás? Nem voltunk-e szerencsések? Hogy egy levegőt szívhattunk velük? *Keresztury Dezsőt* az Országos Széchényi Könyvtárba küldték parkolópályára, ahol nagyon szép széklábat faragott a Színháztörténeti Gyűjteményből. *Kovács Mátéból* művelődéspolitikus helyett tanszékvezető lett, *Kondor Imréből* először könyvtárigazgató, majd beosztott könyvtáros. Hámori elvtárs felügyelete alá egy egész fészekalja 56-os került az OSZK-ba. *Tóth Bálint*, akit még 1950-ben ítélték el egy összeesküvésben való részvételért, lehet, hogy nem a legtökéletesebben szerkesztette az OSZK sorozati katalógusát, de versei a legszebbek közé tartoznak a mai magyar költészetben. *Söveges Dávidot* 1957-ben csukták le mint gimnáziumigazgatót, s szabadulása után lett a pannonhalmi könyvtár vezetője. *Kuklai Antal* körömi plébános börtönévei után végezte el a könyvtáros-tanfolyamot a KMK-ban, s a KMK máig örülhet, hogy *Tánczos Gábort* és a beszélni merőket (mert hagyták?) külső munkatársaivá fogadni (ha belsőknék nem is merte), s büszke lehet azokra a belső munkatársakra, akik mertek aláírni bizonyos íveket. Érdemes lenne összegyűjteni ezt a névsort, amíg lehet. Amíg emlékezünk.

Emlékezzünk!

Van egy még fájóbb névsor. Azoké, akiről még inkább megfeledkezett a szakma, mint az előbbiekről, pedig akik ugyancsak megtették a magukét. *Fülöp* István, a zalaegerszegi Megyei Könyvtár igazgatója börtönben töltött néhány évet 1956 után, de emlékeznek-e rá a Zala megyei kollégák? Mivel tisztelegtek emléke előtt? Elneveztek-e róla akár egy falusi könyvtárat? Tettek-e virágot sírjára? Emléktábla a könyvtárban?

A legfájóbb azonban *Füzéki Pista* halványuló, talán már kitörlődött emléke. Füzékié, aki alighanem a magyar könyvtárügy egyetlen 56-os hősi halottja. 1956-ban végezte el a könyvtárszakot, s a KSH könyvtárában dolgozott már, s októberben beállt az egyetemi nemzetőr csapatba. November 4-e a jogi karon érte. Innen vitték el őt az oroszok, másokkal, például *Horváth Tiborral* egyetemben. Visszaemlékezések szerint Füzéki, aki jól tudott oroszul, vissza mert szólni az őket szidalmazó, fasisztáknak nevező szovjet tisztnek. Erre őt elkülönítették, a többieket a Fő utcába vitték a Belügyminisztérium épületéből. Azóta senki nem látta őt, nem érkezett róla hír. Minden valószínűség szerint agyonlőtték. Családjá hiába érdeklődött utána hivatalos helyeken. 1957 elején a szomszédokhoz adta be valaki – föltételezhetően egy bajtársa – megrongálódott tárcáját, személyi irataival. Füzéki neve nem szerepel a 301-es parcella emlékkövén, nem kapott 56-os emlékérmét és emléklapot. Füzékinek sírja sincs, ahová egy szál virágot lehetne helyezni. De ki? A magyar könyvtárügy? Évfolymatársai? A tanszék? A mai egyetemi hallgatók? Van Füzéki-emlékülés? Van Füzéki-díj? Van Füzéki könyvtár? Egyáltalán, ki az a Füzéki?

Pedig ez az a történelmi arcképcsarnok, amely morálisan is szakmává teszi szakmánkat. Mert nem szabad összetéveszteni a hivatalos értékrendet, mely nagyon efemernek bizonyulhat, a sub specie aeternitatis is megálló értékrenddel.

Polonius drámatana

Mert onnan nézve, bizony vegyes képet mutat ez a legutóbbi ötven év, olyasvalamit, amit Polonius tragico-comico-historico-pásztori műnek nevezne. Ám, nyugodtan hozzátehetjük még a politico-szovjetico-eoico-balcanico-burlesco-erotico-anglo-scandinavico és egyéb jelzőket is. Néha, mintha a Szentivánéji álom mesterembereit látnánk a szörnyű víg tragédiát játszani, máskor meg az általam Széchenyi-szindrómának nevezett, sikeres buzgólkodást, amellyel a haladott közkönyvtárügyekhez viszonyítva is méltányolható teljesítményeket voltunk képesek felmutatni. (Ez utóbbi kapcsán mondta egy gyanakvó miniszteriális tisztviselő, hogy Sallai elvtárs a szovjet példa követésére buzdít, de az angolszász könyvtárakról vesz mintát.) Hát, hirdette volna fennen, hogy a közkönyvtáraink szakmai irányelveit a zágrábi IFLA-konferencián előterjesztett tervetből merítette a hatvanas évek legvégén?) Hát nem tragico-comico a szakszervezeti könyvtárak története, s nem eroico-enthusiastico a lakásokból, kocsikból immár saját épületekbe költöző, épülő-szépülő könyvtárak látványa? Hát nem burlesco-balcanico jelenet a bökődő előtt álló olvasó és az üveg mögött buzgólkodó könyvtáros párbeszéde? S nem minősíthető-e erotico-anglo-scandinaviconak a szabadpolc bevezetése? Pásztori hangulat árad abból a találkozóból, amelynek során az OSZK könyvtárosa megpróbálja az ötvenes években lebeszélni a jámbor egyetemistát az Ulysses elolvasásáról: fordítsa idejét inkább a szocialista Himaláján futkározó nyulakra a síkföldi elefántok tanulmányozása helyett. Historico jelentőségű a számítógépes technológiával való megismerkedésünk, és a technológia viszonylag gyors alkalmazása. S historico az is, hogy ez mekkora késéssel történt.

Van valami sanda gyanú?

S egyáltalán nem volt idillico az a gyanakvó légkör, amely szakmai kérdéseket is politico felhanggal ruházott fel, amely azután egzisztenciális következményekkel járhatott. A magyar könyvtárügy homouzion vagy homoiuzion vitája volt a gyerekkönyvtár vagy gyerekkönyvtár. (Ha megégetnek is, én *Varga Balázs* nyomán máig gyerekkönyvtárat mondok; a gyerekkönyvtár terminust a minisztérium járszalagján lévőkhöz használták.) Micsoda küzdelem folyt azért, hogy a közművelődési könyvtár elnevezés általános nyilvános könyvtárra módosíttassék. Sallai István 1968-nak talán májusában terjesztette az OKDT elé a „*Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési irányai*” c. alapvető dolgozatát, de ettől a minisztérium, a Párt nem szerette meg őt jobban. Át is dolgoztatták vele nyomban. Szerencsére, a két hónap múlva újra kinyomtatott mű nem sokat veszített sava-borsából, köszönhetően beépített emberünknek, *Futala Tibornak*, aki a kecskét is jóllakatta, meg a káposztát is megmentette. Érdekes volt megfigyelni gyűlés után a gyulai várfürdőben lazító OKDT-t; a fejek két kört alkottak: az egyik központjában Sallai István volt, a másikkal talán nem is volt központja. A politikai gyanakvás azonban nem ért véget a 60-as évekkel. De nem ám! Még emlékszünk arra, hogy Ásotthalmon az olvasótábor életét minisztériumi megbízott leste, sőt arra is, hogy az MKE kaposvári vándorgyűlésén a módszertani vagy milyen fedőnevű egyesületi szervezet került a megkülönböztetett figyelem középpontjába. A rendszer akkor látszott csak megnyugodni, ha olyasvalakik foglalták el a döntő és vezetői posztokat, akikben ő képes volt megbízni. Most már, a tribünről, pardon, a pálya széléről, úgy látom, hogy ez a fajta gyanakvás nem zárólag a megbukott rendszer specifikuma. Megesik ez manapság is, ha nem is olyan veszélyes formában. Talán az emberi természetből és a társadalom természetéből fakad. Úgyhogy, alighanem bele kell nyugodnunk létébe, bár azt nem mondom, hogy ne tiltakozunk ellene. Persze, a lehetőségekhez képest.

Abszcissza és ordináta

Mindannyiunknak, de magának a könyvtárügynek is meg kellett kötnie kompromisszumait ahhoz, hogy létezhesen. A kompromisszumkötésnek ugyan vannak határai, de ezek a határok a szakma morális tartásából következnek. A valós helyzet ereje sok nemszeretem gombóc lenyelésére vette rá, néha kényszerítette is, a könyvtárosokat, mert élni kell, s ítélet nincs. Csak, ha saját magunk ítélkezünk magunk felett. A szituáció erősebb lehet nálunk, s el is kell fogadunk, amit kínál, megenged, erőszakol. Mégsem szabad soha feladnunk azt a fel nem rajzolt koordinátarendszert, amelynek abszcisszáján a morális, ordinátáján a szakmai értékek foglalnak helyet.

A szocializmus vívmánya?

Nem vitás, hogy a korszerű magyar közkönyvtárügyet a szocialista társadalmi berendezkedés hozta létre, vagy pontosabban és óvatosabban: a szocializmus időszakában jött létre a modern könyvtárügy. A kérdés (ami igen történelmietlen): vajon a szocializmus nélkül hol tartanánk most? Közelebb Svédországhoz és messzebb – mondjuk Olaszországtól –, vagy éppen fordítva: közelebb Görögországhoz és messzebb Dániától? A másik igen kemény kérdés, amit velünk együtt sok más közszolgáltatás is feltehet: összhangban van-e közkönyvtárügyünk fejlettsége társadalmi, gazdasági, kulturális fejlettségi szintünkkel? Vagy más szóval: megengedhetjük-e magunknak ezt a meglehetősen jó könyvtári rendszert? Ha a népen, a választókon, a polgárokon múlna, vajon jutott volna-e, jutna-e ennyi a könyvtárra? Vagy csak a meggyőződéses aufkléristák, népművelők, propagandisták és agitátorok egyfelől, a meggyőzött, öngazolást kereső, a népet adományokkal megnyerni és manipulálni akaró politikusok másfelől, összejátszásának az eredője az a könyvtárügy, amelyre okul és joggal vagyunk büszkék?

Megérte?

Újra és újra a szőnyeg – mert már az is van nekünk – alá söpörjük a tényt: nem vettünk tudomást az árról. Nagy lelkesedéssel, teljes jóhiszeműséggel, odaadással, kötelességtudattal vetettük bele magunkat a modern közkönyvtárügy megteremtésébe, s mit sem törődtünk azzal, hogy érdemes volt-e, megérte-e kettős értelemben is lopott holmi-ból építkezni: nevezhetjük ezt kisajátításnak, államosításnak, történelmi igazságtételnek, ahogy tesszük; a lényeg mégis az volt, hogy valakitől valamit elvettek, s odaadták – jó, nem a privát zsebünkbe, hanem – a nagy közösbe. S valami hasonló történt a későbbiek folyamán is, amikor a társadalom és közösségei nem szólhattak bele, mire is – manipulációra-e, tudatformálásra-e – fordítják az általuk megtermelt javakat. Mi elfogadtuk, amit kaptunk, sőt, egyre többet kértünk, s ezért az árért megígértünk mindent, amit csak kértek tőlünk. Más kérdés, hogy a dolgok ereje nagyobb volt, mint a vágy megváltoztatásukra. A végeredmény mégiscsak egy korszerű könyvtári rendszer lett. Persze, egy más megközelítés szerint, vajon hány piramis épült volna – piramisok, amelyek most az egyiptomi turisztikai ipar egyik talpkövévé képezik, – ha a rabszolgákkal megszavaztatták volna annak idején, legyen-e vágly se síremléke a fáraónak?

Az eredeti bűn és annak következménye

Akárhogy is, az eredeti bűn elkövetődött: ő általuk, mi általunk? A szocializmus nagy modernizációs kísérletében mindannyian részt vettünk, akár a vesztesek, akár a nyertesek oldalán, de alighanem mindkét oldalon. Ezért nem lehet egyértelműen választ adni arra a kérdésre, megérte-e – ha nem is

tettesként, de – haszonélvezőként részesedni a vétekben.

S azért nem lehet felhőtlenül örvendezni egy-egy új könyvtárápület felavatásán, egy-egy számítógépes rendszer installálásán, egy-egy szép szakmai sikeren, mert a lekiismeret-furdalástól gyötört Claudius királlyal együtt mondhatjuk: *„A vétek elmúlt. Ó, de mily könyörgés / Szolgál javamra, helyzetem szerint? / „Bocsásd meg, undok gyilkosságomat!” – / Az nem lehet: hisz most is birtokomban / Mind az, miért a vétket elkövettem: / Koronám, saját dicsvágyam, és királyném.”*

Ezért olyankor, amikor nagy elégedettségünkben lecsordul az édes lé szájunk sarkán, éreznünk kell egy kis kesernyés utóíz is. S helyesen tesszük, ha nem akarjuk vastag cukormázzal eltüntetni. Ami történt, megtörtént, de a történelem nem ad felmentést, még kevésbé feledést, éppen mert megváltoztathatatlan. Viszont arra kell, hogy sarkalljon bennünket, bizonyítsuk be a társadalomnak, az egyes embereknek, hogy az elszenvedett sérelmeket erőnkéből telhetően jóvá tesszük, s a közkönyvtárak valóban az egyéni és a közös boldogulás eszközeivé válnak. Az eredeti bűn következménye, hogy létünk hasznát és indokoltságát újra meg újra bizonyítanunk kell a közösség színe előtt.

Mi legyen a járőrtáskában?

Talán ez a bizonyítási kényszer munkált kezdettől fogva mindannyiunkban. Talán bennem is, amikor felhúztam csizmámat, felöltöttem viharkabátomat, fejembe csaptam micisapkámat, vállamra akasztottam járőrtáskámat a leltárkönyvvel, bélyegzővel, párnával és elemőzsiával, felpattantam kerékpáromra, s neki a Zala völgyének. Még *Egyed Géza* bókaházi népkönyvtáros irgalmatlanul savanyú borát is megittam, írtam a csasztuskákat a színjátszó csoportnak, s bekanalaztam az iszonytató abalólét leves gyanánt, amikor Sós-kúton *Bíró István* nép-

könyvtáros leölte disznáját. De talán ez járt a fejében a bosszantóan, kihívóan nagyszerű külföldi könyvtárak láttán is, Grenoble-ban az IFLA-konferencia felejthetetlenül gazdag és jóízű fogadásán is, vagy amikor Lundban az IFLA közkönyvtári szekciójának vezetőségét kínálgattam pálinkával, talán éppen egri vízzel éjszaka, hogy az irányelvekben ne csak a bevándorolt, de az őshonos kisebbségek könyvtári ellátása is megemlíttessék. Állandó küzdelmet kellett folytatni az emberi természetnek azzal a felével, amely a változatlanságot részesíti előnyben, de gyakran lehúzó, tehetetlenségi erőként is jelentkezik. Az igénytelenséggel szemben a soha meg nem elégedés lándzsáját kellett szegezni,

akkor is, ha a lándzsa nehezebb volt, mint amit elbírtunk.

Illelnek most befejezésül valamit a következő ötven évnek is mondani. Úgy vélem azonban, ez nem az én dolgom. Helyette egy Babits-verset tennék a járőrtáskámba, ha most valakinek a nyakába akaszthatnám.

„Ne mondj le semmiről. Minden lemondás / egy kis halál. Ne mondj le semmiről. / Minden halál gyilkosság /lélekrontás:/ meghalni bűn, ne mondj le semmiről, / Isten művét rongálja bármi rontás, / Meghalni bűn, ne mondj le semmiről: / minden vágyad az Isten szava benned / mutatva, hogy merre rendelte menned.”

1999-ES KÖNYVTÁRI STATISZTIKA A HÁLÓZATON. – Ezentúl a <http://www.oszk.hu/szerv/ki/stat99.zip> címről Excel fájlként tömörítve letölthető a települési, munkahelyi és szakkönyvtárak (köztük az egyetemi és főiskolai könyvtárak) teljes, az 1999-es évre vonatkozó statisztikai adatállománya. A nyomtatott kötetnél ez a hálózati változat bővebb adatokat tartalmaz. Az érdeklődők korlátozott számban díjtalan megrendelhetik a Könyvtári Intézet címén: 1827 Budapest. (H.I.)

ELKÉSZÜLT a Magyar Nemzeti Bibliográfia Külföldön Megjelenő Hungarikumok.

Könyvek, Új Periodikumok – MNB KMH K – második évfolyama, mely az 1991-es évet tárta fel, s az országhatáron túl közreadott, magyarországi könyvtárak állományában megtalálható, öt éves időhatáron belül önállóan megjelent hungarika könyvek, valamint a gyűjteményes kötetek vonatkozó részdokumentumainak válogatott bibliográfiája. Tartalmazza a tárgyidőszakban a határokon túl megjelent folyóiratokban található magyar és idegen nyelvű könyv- és hanglezem-ismertetéseket, és a hazai megjelenésű, nem magyar szerzőkre vonatkozó recenziókat is. A kötet felelős szerkesztői: Orvos Mária és Szerb Judit, a szerkesztést az OSZK Hungarika dokumentációs osztályán végezték.

ÚJABB ELEKTRONIKUS KIADVÁNNYAL gyarapodott az OSZK weblapja, a Monoki István által összeállított bibliográfia első kötetével: Magyar könyvtermelés Romániában (1919–1940) címmel. A bibliográfia nyomtatott kiadása 1997-ben jelent meg, az elektronikus változata pedig 2000. júniusban készült el (Szabolcsi József - MEK - segítségével.) Monoki István bibliográfiájának kiadástörténetéről a Könyvtári Figyelő 1999. I. számában Kéglí Ferenc készített összefoglalást (Magyar nyelvű nyomtatványok Romániában 1919–1940 között – két kötetben. Monoki István bibliográfiájának kiadástörténete 21-30.p.).